

1.2. Початкове училище ім. М.В. Ломоносова (1899-1920 рр.)

В кінці XIX – на початку XX ст. продовжувався розвиток початкової освіти, що був покладений “Положенням про початкові народні училища” 1864 року. Офіційні документи Міністерства народної освіти Російської імперії зазначали, що школа є безстановою, доступною для всіх дітей і молоді незалежно від їх соціального стану. При цьому увага приділялася саме початковій освіті.

Початкові школи існували різних типів, в залежності від того, якому відомству вони були підпорядковані та які мали цілі і завдання: церковнопарафіяльні, земські, міські, міністерські, фабричні, залізничні та ін.

Особливої популярності набули так звані міські початкові школи – однокласні (3-4 роки навчання) і двокласні (5-6 років навчання), що були у віданні губернських повітових шкільних управ. Такі школи були чоловічими, жіночими і мішаними.

В 1899 році Міська дума вирішила відкрити в Миколаєві ще 2 початкових училища: Лермонтовське та Ломоносівське. Щоб училища стали іменними, велику роль у цьому відіграв Миколаївський військовий губернатор, віце-адмірал Сергій Петрович Тиртов (1839-1903), який особисто клопотав протягом 1899 року перед Міністерством народної освіти про надання трьом училищам імен М. Лермонтова, М. Ломоносова та О. Пушкіна, аргументуючи це тим, що назва буде сприяти рівню освіти та викладання в них.

Училища були спроектовані міським архітектором Є. Штукенбергом (креслення знаходяться у Миколаївському обласному архіві). Будівлі збереглися до наших днів. Одне з них на сьогодні займає Миколаївський державний гуманітарний університет ім. П. Могили. Символічно те, що один навчальний заклад через сторіччя передає свої традиції новому, вже вищому навчальному закладові.

Ломоносівське училище знаходилося поруч із Свято-Миколаївською церквою 58-го Празького піхотного полку. Засновано училище 10 березня 1899 року, а 21 листопада 1899 р. було освячено і відбулося урочисте його відкриття, на якому зібралося вище керівництво міста. Про це пише у своєму запрошенні до гостей Миколаївський міський голова: “Николаевский Городской Голова, свидетельствуя свое почтение, имеет честь уведомить Вас, Милостивый Государь, что 21-го Ноября сего 1899 года, в присутствии Господина и.д. Николаевского военного губернатора, будет совершено освящение и открытие

ШТУКЕНБЕРГ Свгеній Антонович (1859, м. Санкт-Петербург, – після 1919), цивільний інженер, Миколаївський міський архітектор, колезький аесор. Син інженера шляхів сполучення, письменника і поета Антона Івановича Штукенберга, онук відомого гідрографа і статистика-інженера.

У 1872-1878 рр. учився в будівельному училищі в Санкт-Петербурзі. До 1885 р. працював Симбірським міським архітектором, після чого був відряджений у м. Миколаїв, де в 1886 р. призначений міським архітектором. Займався спорудженням міського водопроводу. У 1890-1891 рр. за його проектом велось будівництво нового будинку Маріїнської жіночої гімназії. У листопаді 1892 р. інженер-технолог В.В. Рюмін робив знімки цього будинку для Всесвітньої виставки в м. Чикаго (США). Це був перший в місті спеціальний будинок для навчального закладу. У 1893 р. за його проектом був побудований перший будинок суспільної бібліотеки (перебудований у 1913-1914 рр. за проектом цивільного інженера Е.П.Бутмі де Кацмана; нині там розташовується Палац шлюбів Центрального району). У тому ж році Штукенберг керував будівель-

ними роботами церкви Марії Магдалини на Далекій Слободці і, ймовірно, був автором її проекту.

У 1898 р. ним складений проект церкви 58-го піхотного Празького полку і проект перебудови колишнього морського острогу під арештантське відділення. У 1899 р. він створює проект міського початкового училища. За проектом були побудовані два будинки для Ломоносівського і Лермонтовського училищ (збереглися до наших днів). Побудував за своїми проектами відділення Імператорського Російського Технічного Товариства, у 1901 р. – водолікарню доктора Кенігсберга. Одним з найбільших споруджень Штукенберга був побудований у 1909-1911 рр. будинок Миської думи – на місці спорудженого на початку XIX ст. будинку магістрату (нині на цьому місці розташований Головпочтамт). У 1915 р. архітектор спостерігав за ремонтом постраждалої від пожежі Александрівської чоловічої гімназії і виконав малюнки ліпних робіт. Крім цього, Штукенберг займався суспільною роботою: здійснював технічний нагляд у 1-м присутності по податку з нерухомого майна, був одним з директорів Миколаївського піклувального тюремного комітету.

двух новых народных школ на 600 детей – Ломоносовской по Аптекарской улице, в 10 ½ час. утра, и Лермонтовской у Сенной площади, в 12 часов дня, в чествование 100-летия со дня рождения Славного и великого нашего русского поэта А.С. Пушкина.

После означенного торжества по русскому обычаю, в 1 ½ час. дня, в здании Лермонтовской школы у Сенной площади состоится скромный завтрак. Форма одежды: вицмундир-фрак. *Ноябрь. 1899 г.*”

Попечителем училища став відомий громадянин міста, гласний Миської думи Дмитро Васильович Курдюмов. У 1906 р. попечителем училища стала дружина одного з гласних Миської думи Соболева Юлія Петрівна.

КУРДЮМОВ Дмитро Васильович (1842, Фатезький повіт Курської губ., – 1905, Миколаїв), лікар, громадський діяч. Син сільського священика. Закінчив Курську духовну семінарію, у 1869 – хірургічну академію. Служив у Мінському піхотному полку, Миколаївській фортечній артилерії, 56-му резервному піхотному полку, 58-му піхотному Празькому полку, 38-й піхотній дивізії. Гласний Миської думи (1897-1901, 1901-1905). У 1901 р. у чині статського радника пішов у відставку. Служив лікарем у Миколаївському Реальному училищі. Був попечителем Ломоносівського народного училища (1899-1905). Нагороджений орденами Св. Володимира IV ст., Св. Станіслава, Св. Ганни II і III ст.

Першими вчителями училища були:

- Священик 58-го піхотного Празького полку Михайло Федорович Малявинський (вчитель Закону Божого);
- Єлизавета Петрівна Кретиліна;
- Варвара Михайлівна Яковська (Фірсова);
- Неоніла Федорівна Іванова;
- Наталя Онисимівна Степанова;
- М.Н. Костиріна (в 1901 році її замінила Ганна Василівна Петрова);
- Іван Данилович Грищин – учитель співу;
- Ігнатій Веніамінович Пасевич – учитель гімнастики.

Більшість учителів (Н. Степанова, Г. Петрова, Є. Кретиліна, Н. Іванова, В. Фірсова) пройшли навчання в Миколаївській Маріїнській жіночій гімназії і мали дворянське походження.

Протягом усього часу існування училища (1899-1919) ним беззмінно керувала Софія Павлівна Калафаті, відома на той час у Миколаєві освітянка.

КАЛАФАТІ Софія Павлівна (1866, м. Керч Таврійської губ., – прибіл. 1920-1926, м. Миколаїв), вчителька. Донька Керченського міщанина грецького походження. Закінчила у 1884 році повний курс (8 класів) Миколаївської Маріїнської жіночої гімназії й отримала свідоцтво на звання домашньої вчительки. Відразу по закінченні навчання почала приватне вчителювання. 1 жовтня 1899 року була запрошена на посаду завідуючої Ломоносівським училищем. Нагороджена срібними медалями: ім. Імператора Олександра III і “За сумлінність”.

Довгий час викладацький колектив був незмінним (близько 10 років), за винятком лише законовчителя, яким з 1905 року стає Св. Дмитро Васильович Бистров (1854 – прибіл. 1913).

Вже станом на 1 жовтня 1901 р. в училищі нараховувалося 335 учнів, у тому числі 206 хлопчиків і 129 дівчат. На утримання училища відпускатися щорічно близько 4000 крб. Спочатку учні оплачували своє навчання – по 30 копійок на місяць, а з кінця 1901 р. воно стало безкоштовним (учні лише купляли підручники).

Низькі прибутки змушували Міську управу зменшувати видатки на народну освіту. Про це свідчать дані, подані у “Кошторисі доходів і витрат на 1903 р.”: “Міською управою проєктуються загальні витрати на народну освіту 54073 крб. 66 коп., менше 1902 р. на 2732 крб. 20 коп.”, в результаті чого всі міські школи втратили вчителів гімнастики.

Зниження витрат на народну освіту характеризувалося економічною нестабільністю в царській Росії на початку ХХ ст., що значно відображалося на доходах міста. Згодом, у 1910 р., із збільшенням видатків посади вчителів гімнастики знову було відновлено. В Ломоносівському училищі ним став Михайло Прохорович Спасибухов.

Училище мало 6 відділень: 4 основні і 2 паралельні. Весь курс навчання тривав 4 роки. Навчальний рік починався 1 вересня і закінчувався 25 травня. В школі викладалися: Закон Божий, російська мова, основи арифметики, спів, деякі відомості з природознавства, фізичної географії та історії Росії, гімнастика.

Незважаючи на те, що в навчально-виховній роботі училища були деякі недоліки (обмежений обсяг знань учнів, засилля релігійного виховання та ін.), все ж воно мало здебільшого позитивні риси: навчання грамоті проводилося звуковим (аналітико-синтетичним) методом, учителі привчали учнів розповідати за малюнками, писати диктанти, виконувати графічні роботи; проводилися екскурсії учнів на природу, в музеї, історичні місця; приділялась увага засвоєнню учнями правил граматики і правопису; дівчата займалися рукоділлям.

У навчальному процесі використовувались кращі підручники, що існували на той час, – “Родное слово” і “Детский мир” К.Д. Ушинського, “Мир в рассказах для детей” і “Букварь. Первый шаг” В.П. Вахтерова, “Вешние всходы” Д.І. Тихомирова, “Арифметика. Сборник задач” Гольденберга, “Арифметика. Задачник” Ф. Юрєвича, “Наше Родное” Баранова, “Первая книга церковнославянского языка” Грушевського, “Практический курс правописания” Н. Некрасова, “Школьный хор” Д. Чичкова та ін. Використовувалися і богословські книги для вивчення слов’янської мови – Євангеліє, Часослов, Псалтир та ін. Широко використовувалися і наочні посібники: рахівниці, карти (Європи, Європейської Росії, Півкуля, Азії, Африки, Америки), історичні карти, картини на біблійську тематику, альбоми картин, таблиці (рас, мір довжини тощо). Усього в 1906 році було 187 наочних посібників.

Існувала при школі і бібліотека: учнівська та вчительська. Всього налічувалося близько 600 томів (з них 400 – для учнів).

В основному в школі навчалися діти від 8 до 12 років (при цьому більшість поступало у 8-9-річному віці). Середня кількість учнів коливалася від 270 до 350 осіб. Більш детальну інформацію нам дає таблиця:

Розподіл учнів (станом на 1906 рік)										
	Національність			Віросповідання			Стан батьків			
	Росіяни	Українці	Євреї	Православні	Юдеї	Інші	Селяни та колоністи	Міщани	Купці	Військові
Хлопці	19	138	1	157	1	-	40	102	1	15
Дівчата	17	111	2	128	2	-	32	86	5	7

Таким чином, ми бачимо, що до школи могли ходити діти незалежно від стану, національності, віросповідання. Один з авторів “Адрес-календаря города Николаева на 1900 год” помітив, що “в школу имеют доступ все дети, без различия национальности, религии и сословия; вообще для школ, содержимых за счет города, действительно “нет ни эллина, ни иудея”, оттого школа пользуется доверием у всех слоев населения, и это видно из того, что в ней обучаются, кроме мещан и крестьян, и дети купцов, дворян и духовных...”

По закінченні навчання учні складали іспити з таких предметів: Закон Божий, російське читання, слов'янське читання, письмо, арифметика. Щорічно Ломоносівське училище закінчувало із Свідомством про навчання близько 50 учнів.

Бурхливі роки періоду національно-визвольних змагань торкнулися і Ломоносівської школи. З 1918 р. частішали переміщення вчителів шкіл і гімназій міста. Про це свідчить лист на ім'я завідувачі міським початковим училищем ім. М.В. Ломоносова С.П. Калафаті від голови Училищної комісії: “Повідомляю Вас, Милостива Государиня, що постановою Миколаївської Виконавчої Училищної Комісії від 14 жовтня цього року за № 12 у довірене Вам училище переміщується: на місце В.Я. Щербини – вчителька А.М. Яковська і на відкритий 7-й комплект – вчителька А.М. Нижегородцева”.

В тому ж році частину будівлі було віддано під клуб Об'єднаної партії Соціал-демократів, а 25-26 січня 1919 р. в училищі проходили вибори до Миколаївської Ради робітничих депутатів.

У 1920-1921 роках училище перетворюється в загальноосвітню школу, пізніше тут були розміщені класи і майстерні Ремісничого училища № 2 (СПТУ № 19). На сьогоднішній день це один з корпусів Миколаївського державного гуманітарного університету ім. П. Могили.